Айзек Азімов

Усі гріхи світу

Головні галузі промисловості Землі працювали на Мультівак — велетенську обчислювальну машину, яка за п'ятдесят років виросла до небачених розмірів і, заполонивши Вашингтон з його передмістями, протягнула незліченні мацаки до усіх великих та малих міст світу.

Цілісінька армія цивільних службовців безперервно забезпечувала Мультівак інформацією, інша армія уточнювала та інтерпретувала одержані від нього дані. Корпус інженерів підтримував порядок у нутрощах машини, а копальні й заводи вибивалися з сил, стараючись, аби резервні фонди безперебійно поповнювалися бездоганними запасними деталями.

Мультівак керував економікою Землі й надавав допомогу науці. І, що найважливіше, він служив довідковим центром, джерелом будь-яких відомостей про будь-якого мешканця земної кулі. Окрім усього іншого, Мультівак мав щодня обробляти дані про чотири мільярди людей, що населяють Землю, і екстраполювати ці дані на добу вперед.

Кожний з численних відділів контролю та управління отримував від Мультівака відомості, відповідні до його профілю, а потім вже у вигляді сумарного звіту вони надходили до Вашингтона, до Центральної ради контролю та управління.

Вже четвертий тиждень Бернард Галлімен займав пост голови Центральної ради контролю та управління (голова обирався на рік). Він настільки звикся з ранковими звітами, що вони більше не лякали його. Як завжди, звіт уявляв собою кипу паперів завтовшки приблизно у п'ятнадцять сантиметрів. Галлімен вже знав, що від нього й не

вимагається читати все підряд (жодна людина не в силах була б цього зробити). Але зазирнути до них було все ж таки цікаво.

Як завжди, в звіті знаходився й список передбачуваних злочинів: усілякого роду шахрайства, крадіжки, порушення громадського порядку, ненавмисні вбивства, підпали. Галлімен пошукав очима єдиний заголовок, що цікавив його, і жахнувся, знайшовши його в звіті. Потім жахнувся ще більше, побачивши проти заголовка цифру два. Так, не один, а цілих тобі два, два випадки вбивства першої категорії! За весь той час, що він був головою, йому ще не зустрічалися два передбачуваних вбивства за один день.

Він тицьнув пальцем в кнопку двостороннього внутрішнього зв'язку й став чекати, коли на екрані відеофону з'явиться гладко виголене обличчя головного координатора.

— Алі, — сказав Галлімен, — сьогодні два вбивства першої категорії. Що це означає? Виникла якась незвичайна проблема?

— Ні, сер. — Смугляве обличчя з чорними проникливими очима здалося Галлімену дещо неспокійним. — В обох випадках виконання досить малоймовірне.

— Знаю, — відповів Галлімен. — Я помітив, що вірогідність в обох випадках не перевищує п'ятнадцяти відсотків. Але все одно, репутацію Мультівака треба підтримати. Він фактично ліквідував злочини, а громадськість судить про це за кількістю вбивств першої категорії, — цей злочин, як відомо, найефектніший.

Алі Отман кивнув.

— Так, сер, я цілком це усвідомлюю.

— Сподіваюся, ви усвідомлюєте також, що, допоки я займаю цей пост, жодне подібне вбивство не повинне мати місця. Якщо проскочить будь-який інший злочин, я готовий подивитися на це крізь пальці. Але, якщо хтось здійснить вбивство першої категорії, я з вас шкуру спущу. Зрозуміли?

— Так, сер. Докладні аналізи потенційних вбивств вже передані до районних установ за місцем очікуваних злочинів. Потенційні злочинці та жертви знаходяться під наглядом. Я ще раз підрахував вірогідність здійснення вбивств — вона вже знижується.

— Відмінно, — вимовив Галлімен і відключився.

Він повернувся до списку, але його не залишало неприємне відчуття того, що, мабуть, він узяв занадто начальницький тон. Що ж робити, з цими постійними службовцями доводиться виявляти строгість, аби вони не уявили, нібито заправляють геть усім, включаючи голову. Особливо Отман, він працює з Мультіваком з того часу, коли обидва вони були ще зовсім молодими. В нього такий вигляд, наче Мультівак його власність. Є від чого казитися...

Для Галлімена ліквідація злочинів першої категорії була питанням його політичної кар'єри. Дотепер в жодного голови не обходилося без того, аби в той чи інший час в якому-небудь куточку Землі не відбулося вбивство. Попередній голова підійшов до кінця терміну з вісьмома вбивствами — на три більше ("більше" — подумати лячно!), ніж за його попередника.

Галлімен твердо вирішив, що на його рахунку не виявиться жодного. Він буде першим головою без єдиного вбивства за весь термін. Якщо до цього додати ще й сприятливу громадську думку, то...

Решту частини звіту він ледве пробіг. Підрахував побіжно, що в списку стояли щонайменше дві тисячі передбачуваних випадків

нанесення побоїв дружинам. Поза сумнівом, не всім випадкам вдасться запобігти. Можливо, відсотків тридцять і буде здійснено. Але таких випадків незмінно ставало все менше й менше, а виконати задумане вдавалося все рідше й рідше.

Мультівак лише п'ять років тому приєднав нанесення побоїв дружинам до числа передбачуваних злочинів і далеко не кожен чоловік встиг звикнути до думки, що, якщо йому прийде в голову побити свою жінку, це буде відомо наперед. По мірі того, як ця думка стане вкорінюватися в свідомості суспільства, дружинам діставатиметься все менше стусанів, і, врешті решт, вони й зовсім перестануть їх отримувати.

Нанесення побоїв чоловікам теж фігурувало в звіті, щоправда, в невеликій кількості.

Алі Отман відімкнувся, але продовжував сидіти, не зводячи очей з екрану, з якого вже зникла лиса голова Галлімена та його подвійне підборіддя. Потім перевів погляд на свого помічника Рейфа Лімі і сказав:

— Тож як нам бути?

— Не питайте. І він ще хвилюється через якусь двійку дріб'язкових вбивств, коли...

— Ми відчайдушно ризикуємо, взявшись улагодити це власними силами. Але якщо ми йому скажемо, з ним від люті трапиться удар. Цим виборним діячам доводиться весь час думати про власну шкуру. Галлімен неодмінно втрутиться та й усе зіпсує.

Лімі кивнув і прикусив товсту нижню губу.

— Так, але що буде, якщо ми дамо маху? Це, знаєте, загрожуватиме кінцем світу.

— Якщо ми дамо маху, тоді чи не все одне, що буде з нами? Нас просто затягне до спільної катастрофи. — І додав вже бадьоріше: — Дідько його візьми, як-не-як вірогідність не вища за дванадцять і трьох десятих відсотки. В будь-якому іншому випадку, окрім, мабуть, вбивства, ми дали б вірогідності небагато зрости, перш ніж вживати ті або інші заходи. Адже не виключене й мимовільне виправлення.

— Навряд чи на це варто розраховувати, — сухувато зазначив Лімі.

— Та я й не розраховую. Просто констатую факт. В усякому разі при тому ступені вірогідності, який спостерігається зараз, я пропоную обмежитися простим спостереженням. Подібні злочини не замислюють в одинака, десь мають бути спільники.

— Але Мультівак нікого не назвав.

— Знаю. Але все ж таки... — Він не закінчив фразу.

Так вони й сиділи та вивчали подробиці того злочину, якого не було включено до списку, врученого Галлімену. Злочину в сто разів страшнішого, ніж вбивство першої категорії. Злочину, на яке за всю історію Мультівака не зважувалася жодна людина. І болісно думали, як їм повестися.

Бен Меннерс вважав себе найщасливішим з усіх шістнадцятирічних підлітків Балтімору. Можливо, він перебільшував. Та зате вже напевно він був одним з найщасливіших і найрозбурханіших.

Він входив до купки тих, кого допустили на галереї стадіону під час урочистого приведення до присяги вісімнадцятирічних. Присягу мав давати його старший брат, і їхні батьки наперед замовили квитки на церемонію та дозволили зробити те ж саме й Бену. Але, коли Мультівак став відбирати гостей, як не дивно, зі всієї сім'ї Меннерсів його вибір ліг саме на Бена.

За два роки Бену й самому належало присягати, але спостерігати за тим, як це робить старший брат, Майкл Меннерс, було майже так само цікаво. Батьки ретельно простежили за процедурою одягання Бена, аби представник родини не впав у багно обличчям. Потім відправили, забезпечивши силою-силенною повчань для Майкла, який виїхав з дому на декілька днів раніше, щоб пройти попередній лікарський та неврологічний огляд.

Стадіон знаходився на околиці міста. Бена, якого розпирало від усвідомлення власної значущості, провели на місце. Нижче, ряд за рядом сиділи сотні й сотні вісімнадцятирічних (хлопці праворуч, дівчата ліворуч) — усі були з другого округу Балтімору. В різні пори року подібні урочистості відбувались по всій Землі, але тут був рідний Балтімор, і, звичайно, це – найголовніша урочистість. Десь там, внизу, сидів і Майкл, брат Бена.

Бен обводив поглядом потилиці, сподіваючись видивитися брата. Зрозуміло, це йому не вдалося. Але тут на високий поміст, встановлений попереду трибун, піднялася людина, і Бен припинив крутити головою, приготувавшись слухати.

Людина заговорила:

— Добридень, учасники урочистостей та гості. Я — Рендолф Хоч. У цьому році я відповідаю за балтиморські церемонії. З їхніми учасниками я вже неодноразово зустрічався під час лікарських та неврологічних обстежень. Велика частина завдань виконана, але головне ще попереду. Особистість того, хто дає присягу, має бути зареєстрована Мультіваком.

Щорічно цю процедуру доводиться роз'яснювати молоді, яка досягає повноліття. Дотепер, — він розпочав звертатися лише до тих, що сиділи перед ним і припинив дивитися на галерею, — ви не були дорослими людьми, не були особистостями в очах Мультівака, якщо тільки з якогось

особливого приводу когось з вас не виділяли в якості особистості ваші батьки або уряд.

Дотепер, коли наставав час щорічного оновлення інформації про населення, необхідні відомості про вас надавали ваші батьки. Тепер же настала пора, коли ви маєте взяти цей обов'язок на себе. Це велика честь, але й велика відповідальність. Ваші батьки розповіли нам, в якій школі ви вчилися, на які хвороби хворіли, які ваші звички — словом, масу подробиць. Але ви повідаєте нам зараз значно більше: ваші заповітні думки, ваші таємні, нікому не відомі вчинки.

Спочатку це нелегко, навіть обтяжливо, але це необхідно зробити. Тоді Мультівак зможе здійснити вичерпний аналіз кожного з вас. Мультіваку будуть зрозумілі не лише всі ваші вчинки й бажання, він навіть зможе з достатньою точністю передбачати багато з них.

І завдяки всьому цьому Мультівак стане охороняти вас. Якщо вам буде загрожувати нещастя, Мультівак дізнається про це наперед. Якщо хтось замислить проти вас щось недобре, це стане відомо. Якщо ви замислите недобре, він теж знатиме це, і вас вчасно зупинять, отже не виникне необхідності застосовувати покарання.

Маючи в своєму розпорядженні відомості про всіх вас, Мультівак допоможе людству управляти економікою та використовувати закони Землі для загального блага. Якщо вас мучитиме якесь особисте питання, ви прийдете з ним до Мультіваку і він вам допоможе.

Зараз вам доведеться заповнити багато анкет. Ретельно продумуйте відповіді, щоб вони були якомога точніші. Хай вас не зупиняє сором або обережність. Ніхто, окрім Мультівака, ніколи не дізнається про ваші відповіді, якщо тільки не доведеться ознайомитися з ними, для того, щоб оберегти вас. Але й тоді вони стануть відомі лише спеціальним уповноваженим.

Вам, можливо, захочеться подекуди перекрутити істину. Не робіть цього. Ми все одно виявимо оману. Всі ваші відповіді, взяті разом, створять певну картину. Якщо деякі з відповідей не будуть правдивими, вони випадуть із загальної картини, і Мультівак виявить це. Якщо всі відповіді будуть неправильними, вийде спотворене уявлення про людину, і Мультівак без складнощів викриє оману. Тому кажіть лише правду.

Але ось усе було закінчено: заповнення анкет, подальші церемонії, промови. І тоді Бен, стоячи навшпиньки, все ж таки побачив Майкла: той все ще тримав у руках одяг, який був на ньому під час "параду повнолітніх". Брати радісно кинулися один до одного.

Повечерявши, вони відправилися по швидкісній автостраді додому, жваві, розбурхані подіями дня.

Вони зовсім не були підготовлені до того, що чекало їх вдома. Обидва були приголомшені, коли перед вхідними дверима їх зупинив безпристрасний молодий чоловік у формі, коли від них зажадали документів, перш ніж впустити до рідного будинку, коли вони побачили батьків, що з розгубленим виглядом самотньо сиділи в їдальні.

Джозеф Меннерс постарів за один день, очі в нього глибоко запали. Він спантеличено подивився на синів і сказав:

— Вочевидь, я під домашнім арештом.

Бернард Галлімен не став читати звіту повністю. Він прочитав тільки зведення, і воно нескінченно обрадувало його. Для всіх людей стала звичною думка, що Мультівак здатний до передбачення серйозних злочинів. Люди знали, що агенти Ради контролю та управління опиняться на місці злочину раніше, ніж його буде скоєно. Вони засвоїли, що будь-який злочин неминуче спричинив би покарання. І поступово в них зміцнилось переконання, що немає жодних способів перехитрити Мультівак.

В результаті рідкістю стали навіть злочинні наміри. По мірі того, як злочини замишлялися все рідше, а місткість пам'яті Мультівака ставала все більшою, до списку передбачуваних злочинів приєднувалися все дрібніші провини, число яких, в свою чергу, теж зменшувалося.

І ось нещодавно Галлімен наказав з'ясувати, чи здатний Мультівак зайнятися ще й проблемою передбачення захворювань, і з'ясувати, природно, мав це сам Мультівак. Тоді увагу лікарів можна було б привернути до тих пацієнтів, яким наступного року загрожувала небезпека захворіти діабетом, раком або туберкульозом.

Береженого, як відомо...

Звіт був дуже сприятливим.

Нарешті отримали список можливих злочинів на цей день – знову ж таки жодного вбивства першої категорії!

В піднесеному настрої Галлімен викликав Алі Отмана.

— Отмане, яким є середнє число злочинів в щоденному списку за минулий тиждень, якщо порівняти його з першим тижнем мого головування?

Виявилось, що середнє число знизилося на вісім відсотків. Галлімен відчув себе на сьомому небі. Від нього це, щоправда, не залежить, але ж виборці цього не знають. Він благословляв долю за те, що йому пощастило зайняти посаду у вдалу епоху, в самий розквіт діяльності Мультівака, коли навіть від хвороб можна сховатися під захистом його всеосяжного досвіду.

Галлімен зробить на цьому кар'єру.

Отман знизав плечима.

— Як бачите, він щасливий.

— Коли ж ми йому все викладемо? – запитав Лімі. — Ми встановили спостереження за Меннерсом — і вірогідність зросла, а домашній арешт дав новий стрибок.

— Що, я сам не знаю? — роздратовано відповів Отман. — Мені не відомо тільки одне: чому таке відбувається.

— Можливо, як ви й припускали, справа в спільниках? Меннерс попався, ось інші й розуміють, що треба завдати удару або відразу, або ніколи.

— Якраз навпаки. Через те, що один у нас в руках, інші мають розбігтися хто куди. До речі, чому Мультівак нікого не назвав?

Лімі знизав плечима.

— Отже, що скажемо Галлімену?

— Почекаємо ще трохи. Вірогідність поки що — сімнадцять і три десятих відсотки. Спочатку спробуємо вжити рішучіших заходів.

Елізабет Меннерс сказала молодшому сину:

— Йди до себе, Бене.

— Але що трапилося, ма? — голосом, що зривався, запитав Бен, вбитий тим, що цей чудовий день завершився такими неймовірними подіями.

— Прошу тебе!

Він неохоче вийшов з кімнати, топаючи ногами, здійнявся по сходах, потім безшумно спустився назад.

А Майкл Меннерс, старший син, новоспечений дорослий чоловік і надія родини, повторив таким самим тоном, що й брат:

— Що трапилося?

Джо Меннерс відповів йому:

— Бог свідок, сину мій, не знаю. Я не зробив нічого поганого.

— Ясна річ, не зробив. — Майкл в подиві зиркнув на свого немічного покірливого батька. — Вони, напевно, з'явилися сюди через те, що ти щось замислив.

— Нічого я не замислював.

Тут втрутилась обурена місіс Меннерс:

— Про що йому треба було думати, щоб заварилося отаке? — Вона повела рукою, вказуючи на ланцюг охоронців навколо будинку. — Коли я була маленькою, пам'ятаю, батько моєї подруги служив у банку. Одного разу йому зателефонували й наказали не чіпати грошей. Він так і зробив. Грошей було п'ятдесят тисяч доларів. Він зовсім не брав їх. Тільки подумував, чи не взяти. В ті часи все робилося не так тихо, як тепер. Історія вийшла назовні, і я теж почула про неї.

— Але я хочу сказати ось що, — продовжувала вона, заламуючи руки, — тоді йшлося про п'ятдесят тисяч. П'ятдесят тисяч доларів... І тим не менш вони всього лише зателефонували тій людині. Один телефонний дзвінок — і все. Що ж таке міг замислити ваш батько, ради чого варто було присилати більше десятка охоронців та ізолювати наш будинок від усього світу?

В очах Джо Меннерса застиг біль. Він вимовив:

— Присягаюся вам, у мене й в думках не було аж ніякого злочину, навіть самого незначного.

Майкл, виповнений усвідомлення своєї новопридбаної мудрості повнолітнього, сказав:

— Може тут щось підсвідоме, тато? Напевно, ти зачаїв злість проти свого начальника.

— І через те хочу його вбити? Ні!

— А вони не кажуть в чому річ, тато?

— Ні, не кажуть, — знову втрутилася мати. — Ми питали. Я сказала, що однією своєю присутністю вони ганьблять нас в очах суспільства. Вони принаймні могли б сказати, в чому річ, аби ми спромоглися захищатися, пояснювати.

— А вони не кажуть?

— Не кажуть.

Майкл стояв, широко розставивши ноги, засунувши руки глибоко в кишені. Він стурбовано мовив:

— Слухай-но, ма, Мультівак ніколи не помиляється.

Батько безпорадно упустив руку на підлокітник дивана.

— Кажу тобі, я не думаю ані про які злочини.

Двері без стукоту відчинилися й до кімнати енергійним, впевненим кроком увійшла людина у формі. Обличчя її було холодне та офіційне.

— Ви Джозеф Меннерс?

Джо Меннерс піднявся.

— Так. Чого ви ще від мене хочете?

— Джозефе Меннерс, за розпорядженням уряду ви арештовані. — І він показав посвідчення офіцера Відділу контролю та управління. — Я змушений просити вас відправитися зі мною.

— Але чому? Що я зробив!?

— Я не уповноважений обговорювати це питання.

— Припустимо навіть, що я замислив злочин, але ж не можна заарештувати за одну лише думку про нього. Для цього я повинен дійсно скоїти злочин. Інакше заарештувати не можна. Це суперечить закону.

Але агент залишався глухим до всіх доводів.

— Вам доведеться відправитися зі мною.

Місіс Меннерс зойкнула і, впавши на диван, істерично заплакала.

У Джозефа Меннерса не вистачило сміливості чинити прямого опору агенту — це означало б порушити закони, до яких його привчали все життя. Але все ж таки він став упиратися, й офіцеру довелося, вдавшись до сили, тягнути його за собою. Голос Меннерса був чутний навіть за дверима.

— Скажіть мені, в чому річ? Тільки скажіть. Якби я знав... Це вбивство? Скажіть, припускають, що я замишляю вбивство?

Двері зачинилися. Сполотнілий Майкл Меннерс зовсім по-дитячому розгублено подивився спершу на двері, а потім на матір, що плакала.

Бен Меннерс, що стояв за дверима, зненацька відчув себе главою сім'ї й рішуче стиснув губи, твердо знаючи, як йому поводитись.

Якщо Мультівак віднімав, то він міг і давати. Лише сьогодні Бен був присутнім на урочистостях. Він чув, як отой чоловік, Рендолф Хоч, оповідав про Мультівак і про те, що той може робити. Він віддає накази уряду і в той же час не ігнорує простих людей та виручає їх, коли вони звертаються до нього за допомогою. Будь-хто може просити допомоги в Мультівака, а будь-хто — це означає і Бен. Ані матері, ані Майклу не втримати його. У нього є небагато грошей з тих, що були йому дані на сьогоднішнє свято. Якщо пізніше вони згадають про нього й хвилюватимуться, — що ж, нічого не поробиш. Зараз для нього на першому місці батько.

Він вийшов з чорного ходу. Вартовий на дверях перевірив документи і пропустив його.

Гарольд Куїмбі завідував сектором скарг на балтиморській підстанції Мультіваку. Цей відділ цивільної служби Куїмбі вважав найважливішим. Частково він був, мабуть, правий; певною мірою, коли Куїмбі розмірковував на цю тему, майже ніхто не міг залишитися байдужим.

По-перше, як сказав би Куїмбі, Мультівак, по суті, вторгається в приватне життя людей. Доводиться визнати, що за останні п'ятдесят років думки й прагнення людини більше не належать їй самій, в душі у неї немає таких тайників, в яких можна було б щось приховати. Але людству потрібне щось замість втраченого. Звичайно, ми живемо в умовах матеріального статку, спокою та безпеки, але все ж таки ці блага —

щось знеособлене. Кожен чоловік, кожна жінка потребують якоїсь особистої винагороди за те, що вони довірили Мультіваку свої таємниці. І всі отримують цю винагороду. Адже кожен має доступ до Мультіваку, якому можна вільно довірити всі особисті проблеми та поставити запитання, без усілякого контролю й перепон, і буквально за декілька хвилин одержати відповідь.

У будь-який потрібний момент до цієї системи запитань-відповідей залучалися п'ять мільйонів ланцюгів з квадрильйона ланцюгів Мультіваку. Можливо, відповіді й не завжди бували абсолютно вірні, але вони були найкращими з можливих, і кожен з тих, хто запитував, знав, що це — найліпша з можливих відповідей, і цілком на неї покладався. А це було головним.

Відстоявши в черзі, що поволі рухалася вперед (на обличчі кожного чоловіка й кожної жінки відображалася надія, змішана зі страхом, або з хвилюванням, або навіть із болем, але завжди, по мірі наближення до Мультіваку, надія брала гору), Бен нарешті підійшов до Куїмбі.

Не здіймаючи очей, Куїмбі взяв протягнутий йому заповнений бланк і сказав:

— Кабіна 5-б.

Тоді Бен спитав:

— А як ставити запитання, сер?

Куїмбі з деяким здивуванням здійняв голову.

Підлітки, як правило, не користувалися службою Мультіваку. Він добродушно мовив:

— Доводилося колись це робити, синку?

— Ні, сер.

Куїмбі вказав на модель, яка стояла на його столі.

— Там буде отака штука. Бачиш, як вона працює? В точності, як друкарська машинка. Нічого не пиши від руки, користуйся клавішами. А зараз йди до кабіни 5-б. Якщо знадобиться допомога, просто натисни червону кнопку – хто-небудь прийде. Праворуч, синку, по цьому проходу.

Він стежив за хлопчиком, допоки той не зник, потім посміхнувся. Ще не було випадку, щоб кого-небудь не допустили до Мультіваку. Звісно, завжди знаходяться людиська, які ставлять нескромні запитання про життя своїх сусідів або про різних відомих осіб. Хлопчаки з коледжів намагаються перехитрити викладачів або вважають вельми дотепним приголомшити Мультівак, поставивши перед ним парадокс Рассела про безліч всіх множин, що не містять самих себе в якості свого елементу.

Але Мултівак може впоратися з усім цим сам. Допомога йому не потрібна. Крім того, усі запитання й відповіді реєструються та додаються до сукупності відомостей про кожного окремого індивідуума. Будь-яке, навіть найвульгарніше або найзухваліше запитання, оскільки воно відображує індивідуальність того, хто запитує, має зиск, допомагаючи Мультіваку пізнавати людство.

Підійшла черга немолодої жінки, виснаженої, кістлявої, з переляканим виразом в очах, і Куїмбі зайнявся нею.

Алі Отман вимірював кроками свій кабінет, з якимсь відчаєм вчавлюючи каблуки в килим.

— Вірогідність все ще зростає. Вже двадцять два і чотири десятих відсотки! Прокляття! Джозеф Меннерс арештований та ізольований, а вірогідність все підвищується!

Він обливався потом.

Лімі відвернувся від відеофону.

— Визнання й досі не отримане. Зараз Меннерс проходить психічний огляд, але ніяких ознак злочину немає. Схоже, що він каже правду.

— Тобто, Мультівак збожеволів? – обурився Отман.

Задзвонив інший апарат. Отман зрадів передиху. На екрані з‘явилось обличчя агента Відділу контролю та управління.

— Сер, чи будуть якісь нові розпорядження стосовно Меннерсів? Чи їм можна, як і раніше, приходити й уходити?

— Що означає "як і раніше"?

— В первинних інструкціях йшлося лише про домашній арешт Джозефа Меннерса. Решта членів родини не згадувалася, сер.

— Ну, то й розповсюдьте наказ і на них до отримання інших інструкцій.

— Тут є деяке ускладнення, сер. Мати й старший син вимагають відомостей про молодшого сина. Він зник, і вони стверджують, що його заарештували. Вони хочуть йти до Головного управління наводити довідки.

Отман спохмурнів і вимовив майже пошепки:

— Молодший син? Скільки йому?

— Шістнадцять, сер.

— Шістнадцять, і він зник. Де він, не відомо?

— Йому дозволили покинути будинок, сер, оскільки не було наказу затримати його.

— Чекайте біля апарату.

Отман, не роз'єднуючи зв'язку, вимкнув екран. Зненацька він обома руками схопився за голову й застогнав:

— Ідіот! Який ідіот!

Лімі сторопів.

— Якого дідька!?

— У заарештованого є шістнадцятирічний син, — вичавив з себе Отман. — А це означає, що син, як неповнолітній, ще не зареєстрований Мультіваком окремо, а лише разом з батьком, в батьківських документах. — Він з люттю зиркнув на Лімі. — Кожній людині відомо, що до вісімнадцяти років підлітки самі не заповнюють анкети для Мультівака, це роблять за них батьки. Хіба я про це не знаю? Хіба ви не знаєте?

— Ви хочете сказати, що Мультівак мав на увазі не Джо Меннерса?

— Мультівак мав на увазі молодшого сина, а зараз хлопчисько зникло. Навколо будинку мур з наших агентів, а він спокійнісінько виходить з дому й відправляється самі знаєте у якій справі.

Він рвучко обернувся до відеофону, до якого все ще був підключений агент Відділу контролю та управління. Хвилинний передих дозволив Отману взяти себе в руки й набути впевненого, незворушного вигляду. Ні

до чого було закочувати істерику на очах у агента, хоча Отману, може, й корисно було б дати вихід бурі, що нуртувала всередині його. Він сказав:

— Встановите, де знаходиться молодший син. Пошліть всіх ваших людей. Якщо виникне потреба, залучить всіх мешканців округу. Я дам відповідні вказівки. Ви зобов'язані, що б там не сталося, відшукати хлопчика.

— Слухаюсь, сер.

Відключившись, Отман наказав:

— А зараз перевірте вірогідність, Лімі.

За декілька хвилин Лімі вимовив:

— Впала до дев'ятнадцяти й шести десятих. Впала.

Отман зітхнув з полегшенням.

— Нарешті ми на вірному шляху.

Бен Меннерс сидів в кабіні 5-б і поволі вистукував: "Мене звуть Бенджамін Меннерс, мій номер МБ71833412. Мій батько, Джозеф Меннерс заарештований, але ми не знаємо, який злочин він замишляє. Як нам допомогти йому?"

Він скінчив і почав чекати. У свої шістнадцять років він вже розумів

, що десь там, усередині, його слова циркулюють по ланцюгах найскладнішої з систем, коли-небудь створених людиною, розумів, що трильйон даних зіллються в єдине ціле, з нього Мультівак витягне якнайкращу відповідь і тим самим допоможе Бенові.

Машина клацнула, з неї випала картка – довга-довжелезна відповідь. Починалася вона так: "Негайно відправляйся швидкісним транспортом до Вашингтону. Зійди на Коннектікут-авеню. Там побачиш будівлю, знайди особливий вхід з написом "Мультівак", де стоїть вартовий. Скажи вартовому, що ти кур‘єр, до доктора Трамбулу, він пропустить тебе. Опинившись в коридорі, йди по ньому, поки не опинишся біля невеличких дверей з табличкою "Внутрішні приміщення". Увійди й скажи людям, які там опиняться: "Донесення доктору Трамбулу". Тебе пропустять. Йди прямо..."

І так далі, і так далі. Бен поки що не розумів, яке це мало відношення до його питання, але він безмежно вірив в Мультівак. І він бігцем кинувся до вашингтонської автостради.

Пошуки Бена Меннерса привели агентів Ради контролю та управління на балтиморську станцію Мультівака за годину по тому, як Бен її покинув. Гарольд Куїмбі схарапудився, опинившись в центрі уваги такої кількості важливих персон, і все через шістнадцятирічного хлопчиська.

— Так, хлопчик тут був, — підтвердив він, — але куди він подівся, не відомо. Не міг же я знати, що його розшукують. Ми приймаємо всіх, хто приходить. Так, звісно, одержати запис запитання й відповіді можна.

Ледь подивившись на запис, агенти, не втрачаючи часу, передали її по телебаченню до Центрального управління.

Отман прочитав її, закотив очі й втратив свідомість, його швидко привели до тями, й він сказав слабким голосом:

— Хлопчика потрібно перехопити. Зробіть для мене копію відповіді Мультівака. Більше тягнути не можна, я маю негайно зв'язатися з Галліменом.

Бернард Галлімен ніколи не бачив Алі Отмана таким схвильованим. І тепер, зиркнувши в божевільні очі координатора, відчув, як по його спині пробігли дрижаки.

Він пробурмотів, затинаючись:

— Що ви хочете сказати? Що може бути гірше за вбивство?

— Набагато гірше, ніж просте вбивство.

Галлімен зблід.

— Ви маєте на увазі вбивство одного з важливих державних діячів? ("А що, якщо це я сам..." — промайнуло у нього в голові)

Отман кивнув.

— Не просто одного з діячів, а найголовнішого.

— Невже генерального секретаря? — прошепотів у жаху Галлімен.

— Гірше. Невимірне гірше. Йдеться про знищення Мультіваку.

— Що?!

— Вперше в історії Мультівак доповів про те, що йому самому загрожує небезпека.

— Чому ж мене відразу не поінформували?

Отман вийшов з положення, скориставшись напівправдою.

— Випадок безпрецедентний, сер, ми вирішили розслідувати справу раніше, ніж помістити до звіту.

— Але тепер, звісно, Мультівак врятований? Адже він врятований?

— Вірогідність небезпеки впала нижче за чотири відсотки. Зараз я чекаю на нове повідомлення.

— Донесення доктору Трамбулу, — сказав Бен Меннерс людині на високому табуреті, що захоплено працювала, сидячи перед громадиною, яка нагадувала в багато разів збільшений пульт керування стратокрейсера.

— Валяй, Джиме, — відповіла людина. — Рухайся.

Бен подивився на інструкцію й поспішив далі. Врешті-решт, в ту хвилину, коли в одному з індикаторів зажевріє червоне світло, Бен знайде непомітний важіль і пересуне його у положення "вниз".

Він почув за своєю спиною схвильований голос, потім ще один, і раптом його схопили попід пахви й за ноги, здійняли, і чоловічий голос сказав:

— Поїхали, синку.

Обличчя Алі Отмана анітрішки не прояснилося при звістці, що хлопчик спійманий, але Галлімен з полегшенням зауважив:

— Якщо хлопчик в наших руках, Мультівак у безпеці.

— До певного часу.

Галлімен приклав до лобу тремтячу руку.

— Які півгодини я пережив! Ви уявляєте собі, що відбулося б, якби хоч на нетривалий час Мультівак вийшов з ладу? Крах уряду, занепад економіки! Це була б катастрофа страшніша, ніж... — Він смикнув головою. — Чому ви сказали "до певного часу"?

— Цей хлопчик, Бен Меннерс, не збирався заподіяти шкоду Мультіваку. Він та його родина мають бути звільнені, й доведеться видати їм компенсацію за помилковий арешт. Хлопчик слідував вказівкам Мультівака лише тому, що хотів допомогти батькові, і він цього добився. Його батько вже звільнений.

— Невже ж ви хочете сказати, що Мультівак свідомо змушував хлопчика смикнути важіль? І при цьому неминуче мало згоріти стільки ланцюгів, що на полагодження пішов би цілий місяць? Тобто, Мультівак готовий був знищити себе заради звільнення однієї людини?

— Гірше, сер. Мультівак не тільки дав такі інструкції, а й обрав саме родину Меннерсів через те, що Бен Меннерс як дві краплі води є схожим на посильного доктора Трамбула й міг безперешкодно проникнути до Мультіваку.

— Що означає: "вибрав саме цю родину"?

— А те, що хлопчик ніколи б сам не пішов зі своїм запитанням до Мультіваку, якби його батька не заарештували. Батька не заарештували б, якби Мультівак не звинуватив його в злочинних намірах щодо самого Мультівака. Власні дії Мультівака дали поштовх подіям, які ледь не привели до його загибелі.

— Але в цьому немає аж ніякого глузду, — благальним голосом вимовив Галлімен. Він відчував себе маленьким і безпорадним, він неначе стояв на колінах перед Отманом, благаючи цю людину, що майже все життя провела з Мультіваком, заспокоїти його, Галлімена.

Але Отман не став цього робити. Він сказав:

— Наскільки я знаю, з боку Мультівака це перша спроба подібного роду. До певної міри він все продумав непогано. Вдало обрав родину. Навмисно не зробив відмінності між батьком та сином, щоб збити нас з пантелику. Проте в цій грі він ще новачок. Він не зумів обійти їм же самим встановлені правила і тому повідомляв про те, що вірогідність його загибелі росте з кожним кроком, зробленим нами по неправильному шляху. Він не зумів втаїти відповіді, яку дав хлопчику. Надалі він, ймовірно, навчиться одурювати. Навчиться приховувати одні факти, не стане реєструвати інші. Починаючи з цього дня кожна з його інструкцій може містити в собі зерна його загибелі. Нам про це не дізнатися. Хоч як би ми не були насторожі, врешті решт, Мультівак доб'ється свого. Мені думається, містере Галлімен, ви будете останнім головою цієї організації.

Галлімен оскаженіло стукнув кулаком по столу.

— Чому, чому, дідько вас візьми? З ним щось негаразд? Хіба не можна виправити його?

— Навряд чи, — відповів Отман з якоюсь безнадійністю в голосі. – Я ніколи раніше про це не замислювався, просто не було нагоди. Але тепер мені здається, що ми підійшли до кінця, оскільки Мультівак дуже досконалий. Він став таким складним, що здатний мислити й відчувати подібно до людини.

— Ви збожеволіли. Але, навіть якщо й так, що з цього?

— Вже більше п'ятдесяти років ми звалюємо на Мультівак усі людські лиха. Ми примушуємо його піклуватися про нас, про всіх разом і про кожного окремо. Нав'язуємо йому свої таємниці. Без кінця прохаємо відвести від нас зло, що таїться в нас самих. Усі ми йдемо до нього зі своїми неприємностями, кожного разу збільшуючи його тягар. А зараз ми ще й задумали звалити на нього тягар людських хвороб.

Отман замовк на хвилину, потім вибухнув:

— Містере Галлімен, Мультівак несе на своїх плечах усі гріхи світу – він втомився!

— Маячня, справжня маячня, — пробурмотів Галлімен.

— Хочете, я вам дещо покажу? Давайте я перевірю свою здогадку. Дозвольте мені скористатися лінією зв'язку з Мультіваком просто у вас в кабінеті.

— Навіщо?

— Я поставлю йому запитання, яке ніхто до мене не ставив.

— А це йому не зашкодить? — Галлімен був у паніці.

— Ні, просто він скаже нам те, що ми хочемо знати.

Голова коливався. Потім сказав:

— Давайте.

Отман підійшов до апарату, що стояв на столі в Галлімена. Пальці його впевнено вистукали запитання:

"Мультіваче, що хочеться тобі самому більш за все на світі?"

Пауза між запитанням та відповіддю тягнулася болісно довго. Отман і Галлімен затамували подих.

І ось почулося клацання, випала картка.

Маленька картка, на якій чіткими буквами було написано:

"Я хочу померти".

I. Asimov. All the Troubles of the World.